

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТ РИЛСКИ“

ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ

КАТЕДРА ПСИХОЛОГИЯ

РЕЦЕНЗИЯ НА

**ДИСЕРТАЦИЯ ЗА ПРИДОБИВАНЕ НА НАУЧНАТА СТЕПЕН
„ДОКТОР НА НАУКИТЕ“**

**ОБЛАСТ НА ВИШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ
3. СОЦИАЛНИ, СТОПАНСКИ И ПРАВНИ НАУКИ
ПРОФЕСИОНАЛНО НАПРАВЛЕНИЕ
3.2. ПСИХОЛОГИЯ**

НА ТЕМА:

БЛАГОПОЛУЧИЕ В ТРУДНИ ЖИТЕЙСКИ СИТУАЦИИ

С АВТОР:

**доц. д-р Цветелина Стефанова Михайлова
Медицински университет - София**

РЕЦЕНЗЕНТ

**проф. д.пс.н. Людмил Димитров Кръстев
Югозападен университет „Неофит Рилски“**

Представеният ми за рецензиране научен труд е посветен на важен научен проблем в психологическата литература, а именно благополучието, справянето и адаптирането в трудни житейски ситуации, свързани както с ефективността от психологически интервенции, така и с уменията за самопомощ и успешно справяне в живота. В този смисъл, актуалността на

разработката е от фундаментално значение при разкриването на възможности за повишаване на благополучието, особено сред психолози, педагози и здравни работници, от които в голяма степен зависи бъдещото здравословно и образователно – професионално развитие на хората и по този начин може да се определи като научно значима и обществено полезна.

1. Кратки биографични данни за кандидата

Цветелина Стефанова Михайлова през 2014 година завършва магистърска степен по Здравен мениджмънт, а през 2016 година защитава докторска степен с дисертация на тема: „Роля на мотивацията за ефективността на медицинските специалисти в болничната помощ“, във Факултета по обществено здраве при Медицински университет – София и специализира икономика на здравеопазването. През 2019 специализира Медицинска педагогика и защитава магистърска степен по Психология на управлението. Нейното научно развитие започва през 2014 година като асистент в катедра „Медицинска педагогика“ при ФОЗ на Медицинския университет – София, където провежда упражнения на магистри и бакалаври по специалности-„Сестра“, „Акушерка“, „Кинезитерапия“, „Лекарски асистент“ по дисциплините- „Арт-терапия“, „Медицинска психология“, „Медицинска педагогика“. Участие в програми за квалификационни курсове - „Арт-терапия при деца и подрастващи“ „Психологически подходи в медицинската практика“ при продължаващо обучение на медицински сестри, акушерки и асоциирани медицински специалисти. През 2017 заема академичната длъжност „главен асистент“, а през 2018 е избрана за „доцент“ във ФОЗ на Медицинския университет – София, където чете лекции на магистри и бакалаври по специалности- „Сестра“, „Акушерка“, „Кинезитерапия“, „Лекарски асистент“ по дисциплините- „Медицинска психология“, „Медицинска педагогика“. Участие в програми за квалификационни курсове - „Арт-терапия при деца

и подрастващи“ „Психологически подходи в медицинската практика“ при продължаващо обучение на медицински сестри, акушерки и асоциирани медицински специалисти.

2. Характеристика на научната и научно-приложната продукция на кандидата съпътстваща дисертационната работа

В документацията за конкурса, е приложен доказателствен материал, които отговаря на съответните минимални национални изисквания, за заемане на научната степен "доктор на науките" след успешна защита на дисертационен труд при условията и по реда на ЗРАСРБ, и нормативните изисквания на ЮЗУ „Неофит Рилски“ – Благоевград. Цветелина Михайлова представя впечатляващ списък от 46 заглавия, в които тя е автор и съавтор на статии, доклади, глави от монографични трудове, извън публикациите за заемане на академичната длъжност „доцент“ и ОНС „доктор“. Наложително е да подчертая, че всички публикации имат отношение към проблема за благополучието в трудни житейски ситуации, но не повтарят в съдържателен план дисертационния труд. Тази изключителна публикационна активност на кандидата е основателна предпоставка, да направя заключението, че тук става въпрос за висок професионализъм и сериозна научна ангажираност от страна на Цветелина Михайлова. Същото се потвърждава и от справката доказваща цитируемостта на кандидата. Научната продукция на Цветелина Михайлова присъства в множество научни статии, доклади и монографии, на български и чуждестранни автори.

3. Характеристика на научната и научно-приложната продукция на дисертационната работа

Дисертацията е в обем от 564 страници, включително библиография и приложения. Текстът е 432 страници, а библиографията съдържа 1232 източника от които 499 на кирилица и 733 на латиница. Тя е внушителна като обем, релевантна на съдържанието на дисертацията и

напълно достатъчна като извори и същевременно в информационно и интерпретативно отношение. Дисертацията е придружена от автореферат и съпътстващи документи. Авторефератът в обем от 120 страници, стриктно следва структурата на дисертацията и напълно възпроизвежда нейното съдържание. В автореферата коректно са отразени приносните моменти в дисертацията и публикациите по темата. Съпътстващите документи са пълни според изискванията на закона и другите нормативни документи, които уреждат процедурата.

Същинският текст на дисертацията е структуриран в увод, хипотези, пет глави, заключение, научни приноси, приложения и литературни източници. Оригинален композиционен похват е извеждането на хипотезите във въвеждащата част на научния труд, където авторът поставя следните научни търсения.

Основната хипотеза на това мащабно, по своята същност изследване предполага, че в трудните житейски ситуации, създадени от пандемията с COVID-19, благополучието (субективно, емоционално, свързано с работата, здравословно, психично, психосоциално) е по-скоро ниско, защото възприеманата заплаха от коронавируса за здравословното състояние (своето, на роднини и близки), наложената социална изолация и възприетата загуба на личен контрол върху ситуацията поражда чест и интензивни негативни емоции, свързани и с трудности във взаимоотношенията и в работата.

Първата работна хипотеза допуска, че са налице социално-демографски различия по пол, възраст, семейно положение в преживяваното благополучие (субективно, емоционално, семейно, свързано с работата, здравословно, психично, психосоциално) по време на пандемията от коронавирус.

Втората работна хипотеза гласи, че в трудните житейски ситуации, създадени от пандемията с COVID-19, по-често се преживява семейно

благополучие, отколкото семейно неблагоприятие, макар хората да се притесняват за здравето, благополучието и издръжката на членовете на своето семейство, да се появяват трудности в грижите за домакинството, но от друга страна са налице и предпоставки за допълнително сближаване между членовете на семейството по повод общата опасност и при по-голямата честота на контактите между членовете на семейството при дистанционните работа и учене.

Третата работна хипотеза предполага, че по време на трудните житейски ситуации, създадени от пандемията с COVID-19, потребителското благополучие се свързва със здравословното и социалното благополучие по такъв начин, че потребителите се насочват към такива стоки и услуги, които могат да съдействат за подобряване или поддържане на добро здравословно състояние, както и допринасящи за благополучието на големи социални групи и обществото.

Четвъртата работна хипотеза допуска, че субективната когнитивна преценка за ефективност в трудни житейски ситуации е свързана с преживяване на по-високо благополучие, а чувството за безпомощност го понижава.

За проверка на изследователските хипотези са използвани статистически методи за анализ на резултатите. Данните са обработени със софтуерите SPSS 20.0 и JASP 0.11.1.0. за да се изчисляват допълнителни индекси и статистически коефициенти, за да се направи по-подробен анализ на данните. Анализите включват: дескриптивна статистика; проверка на нормалност на разпределението на данните ; Хи-квадрат анализ за сравнения на честотни разпределения; еднофакторен дисперсионен анализ и t-критерий; регресионен и корелационен анализ; измерители на размера на ефекта; факторен анализ; експлораторен факторен анализ; конфирматорен факторен анализ; критерии за годност/адекватност на факторния модел на изходните данни; надеждност

и вътрешна консистентност на скала; бал по фактор; буутстрапинг; байезиева статистическа процедура и медиаторен анализ.

Категорично заявявам, че приложените анализи са прецизно извършени и коректно представени. Впечатлен съм от богатата изследователска култура на Цветелина Михайлова и от демонстрирания емпиричен потенциал. Мащабът на проучването в теоретичен и статистико-аналитичен е изключително респектиращ.

4. Приносни моменти в научната продукция на кандидата

Самооценката на приносните моменти в дисертацията е коректна. Те са групирани в 8 пункта. Приносите експлицират реалните научни постижения на дисертацията в психологията, социалната медицина и общественото здраве.

Напълно приемам приносния характер на създадения въпросник за измерване на позитивния афект, негативния афект и емоционалното благополучие. Винаги конструирането на инструментариум създава възможности за бъдещо ползване на методиката в психологическата практика, както и за разкриване на закономерности и зависимости, взаимовръзки между явления, които да обогатят теоретичното познание. Създадената методика за изследване на емоционалното благополучие може да бъде успешно прилагана при бъдещи изследвания в България сред различни социални категории от населението. Конструираният въпросник за измерване на емоционалното благополучие има добри психометрични характеристики – висока вътрешна консистентност на извлечените субскали, добра конструктна валидност, установена чрез проверка на факторната му структура за съответствие с теоретичен модел, както и чрез социално-демографски различия между социални категории.

Особено значим е приносът свързан с проучването на равнището на различни видове благополучие при българите по време на трудната житейска ситуация, каквато представлява пандемията от коронавирус,

защото обогатява научното познание, тъй като субективната преценка за благополучието е и начин за самопознание при участниците в изследването, който стимулира рефлексивност и формира очаквания за бъдещето.

Напълно съгласен съм, че констатираните социално-демографски различия в преживяваното благополучие от българи по време на трудните житейски ситуации при пандемията от коронавирус разкриват значението на придобития социален опит и усъвършенстването на способността за запазване на контрол в трудни ситуации с напредването на възрастта за по-силно изразено благополучие, както и наличието на деца като възможност за повишаване на благополучието.

Приемам доказания факт, че когнитивните процеси и ценностите са от значение за повишаване на семейното благополучие по време на пандемията от коронавирус чрез усилване на някои от неговите компоненти - осъзнаването на важността на семейството, т. е. високото ценене на семейството и/или осъзнаването на стойността на човешкия живот увеличават семейното благополучие, тъй като водят до сближаване между членовете на семейството. При осъзнаване на важността на своето семейство и/или осъзнаването на стойността на човешкия живот по време на социалната изолация нараства възприемането на коронавируса като заплаха за роднините и човек се сближава още повече повече с членовете на своето семейство.

Изключително интересни са установените взаимовръзки между различните видове благополучие, които индикират, че промените в един вид благополучие са свързани и с промени в други видове благополучие. В тази връзка Цветелина Михайлова дава ясни насоки за подобряване на преживяваното благополучие.

Приветствам, потвърдената полезност на някои копинги за справяне в трудни житейски ситуации с цел повишаване на благополучието, където

възприетата самоефективност в трудни житейски ситуации и запазването на контрол в трудни ситуации са свързани с преживяване на по-високо благополучие. Също така смятам, че уловените зависимости, че доброволческата активност предоставя възможност за повишаване на благополучието по време на трудни житейски ситуации - занимаващите се с доброволческа дейност са с по-високо емоционално благополучие; доброволчеството осмисля живота и така също подобрява преживяването на благополучие; повишава психичното благополучие, във връзка със свързаните с него активност, чувство за общност, мотивираност и ентузиазъм; увеличава чувството за полезност и по този начин подобрява психосоциалното благополучие са със значим приносен характер.

Приветствам, направените медиаторни анализи на взаимоотношения между променливи очертаващи модели за промяна на различни видове благополучие по време на трудната житейска ситуация на пандемия от коронавирус, които могат да се прилагат за повишаване на благополучието и подобряване на справянето в трудни житейски ситуации. Семейното благополучие като сближаване с членовете на семейството нараства при осъзнаване на стойността на човешкия живот, осъзнаване на важността на семейството и възприемане на коронавируса като заплаха за себе си и за своите роднини, което е стресор, но в случая играе конструктивна роля за повишаване на семейното благополучие. От друга страна възприемането на коронавируса като заплаха за себе си и за своите роднини като стресор влошава емоционалното благополучие, понижава възприетата самоефективност и увеличава чувството за безпомощност, което допълнително намалява емоционалното благополучие. Семейното благополучие, изразено като липса на трудности в грижите за домакинството подобрява емоционалното благополучие. При наличие на деца и напредване на възрастта емоционалното благополучие се повишава, а напредването на възрастта влияе и косвено върху емоционалното

благополучие като намалява възприетата загуба на контрол и така се увеличава допълнително емоционалното благополучие. При нарастване на възприетия контрол над ситуацията се увеличава и благополучието, свързано с работата, както и благополучието, свързано с поддържане на позитивни взаимоотношения, което от своя страна също увеличава емоционалното благополучие. При нарастване на благополучието, свързано с работата, нараства и семейното благополучие, поради увеличаване на семейния доход и подобряване на взаимоотношенията.

5. Заключение

Предвид приносните резултати на дисертационния труд, яснотата на изложението, прецизността на аргументацията, безупречното боравене с терминологичния апарат и мащабността на разглежданата проблематика в психологически контекст, нуждата от задълбочено и цялостно изследване на благополучието в трудни житейски ситуации, подчертаната релевантност на текста с доказана научна значимост по психология, социална медицина и други адекватни на текста психологически дисциплини, убедено и категорично предлагам на уважаемите колеги от научното жури по защитата на дисертацията на Цветелина Михайлова на тема: „Благополучие в трудни житейски ситуации” да гласуват с Да, и да й присъдят научната степен „доктор на науките” по Професионално направление 3.2. „Психология”.

Благоевград,
22.09.2020 г.

Рецензент:.....
/проф. д.пс.н. Людмил Кръстев/

SOUTH-WEST UNIVERSITY „NEOFIT RILSKI”

FACULTY OF PHILOSOPHY

DEPARTMENT OF PSYCHOLOGY

REVIEW OF

**DISSERTATION FOR ACQUISITION OF THE SCIENTIFIC
DEGREE**

„DOCTOR OF SCIENCE”

FIELD OF HIGHER EDUCATION

3. SOCIAL, ECONOMIC AND LEGAL SCIENCES

PROFESSIONAL DIRECTION

3.2. PSYCHOLOGY

ON THE TOPIC:

WELL-BEING IN DIFFICULT LIFE SITUATIONS

BY AUTHOR:

Assoc. Prof. Tsvetelina Stefanova Mihaylova, Ph.D.

Medical University of Sofia

REVIEWER

Prof. Lyudmil Dimitrov Krastev, Sc. D.

South-West University „Neofit Rilski”

The presented scientific paper is dedicated to an important scientific problem in the psychological literature - the well-being, coping and adaptation in difficult life situations, related to the effectiveness of psychological interventions and the skills for self-help and successful coping in life. In this mind, the relevance of the development is fundamental in revealing opportunities for improving well-being, especially among psychologists, teachers and health professionals, on whom the future health and educational - professional development of people largely depends and thus can be defined as scientifically significant and socially useful.

1. Brief biographical data about the candidate

Tsvetelina Stefanova Mihaylova in 2014 graduated with a master's degree in Health Management, and in 2016 defended her doctoral dissertation on „The role of motivation for the effectiveness of medical professionals in hospital care” at the Faculty of Public Health at the Medical University - Sofia and specializes in health economics. In 2019 he specialized in Medical Pedagogy and defended his master's degree in Management Psychology. Her scientific development began in 2014 as an assistant in the Department of Medical Pedagogy at the Faculty of Medicine of the Medical University - Sofia, where she conducts exercises for masters and bachelors in specialities - „Nurse“, „Midwife“, „Kinesitherapy“. „Medical Assistant“ in the disciplines - „Art Therapy“, „Medical Psychology“, „Medical Pedagogy“. Participation in programs for qualification courses - „Art therapy in children and adolescents“, „Psychological approaches in medical practice“ in the continuing education of nurses, midwives, and associate medical professionals. In 2017 she held the academic position of „Chief Assistant“, and in 2018 she was elected „Associate Professor“ at the Faculty of Medicine of the Medical University - Sofia, where she lectures to masters and bachelors in specialities - „Nurse“, „Midwife“, „Kinesitherapy“, „Medical Assistant“ in the disciplines - „Medical Psychology“, „Medical Pedagogy“.

Participation in programs for qualification courses - „Art therapy in children and adolescents“, „Psychological approaches in medical practice“ in the continuing education of nurses, midwives, and associate medical professionals.

2. Characteristics of the scientific and scientific-applied production of the candidate going with the dissertation work

In the documentation for the competition, the evidence is attached, which meets the relevant minimum national requirements for holding the scientific degree „Doctor of Science“ after successful defence of a dissertation under the terms and conditions of the Law for the development of the academic staff in the Republic of Bulgaria, and the regulatory requirements of SWU „Neofit Rilski“ - Blagoevgrad. Tsvetelina Mihaylova presents an impressive list of 46 titles in which she is the author and co-author of articles, reports, chapters of monographs, outside the publications for the academic position of „Associate Professor“ and Ph.D.. It is necessary to emphasize that all publications are relevant to the problem of well-being in difficult life situations, but they do not repeat the content of the dissertation. This exceptional publishing activity of the candidate is a reasonable prerequisite for concluding that this is a matter of high professionalism and serious scientific commitment from Tsvetelina Mihaylova. The same is confirmed by a reference proving the mention of the candidate. The scientific production of Tsvetelina Mihaylova is present in many scientific articles, reports, and monographs by Bulgarian and foreign authors.

3. Characteristics of the scientific and scientific-applied production of the dissertation

The dissertation is in a volume of 564 pages, including bibliography and appendices. The text is 432 pages, and the bibliography has 1232 sources, of which 499 in Cyrillic and 733 in Latin. It is impressive in terms of volume, corresponding to the content of the dissertation and quite enough in the number of sources and at the same time in terms of information and interpretation. The dissertation is accompanied by abstract and supporting documents. The abstract

is in a volume of 120 pages, follows the structure of the dissertation, and fully reproduces its content. In the abstract correctly reflected contributions to the dissertation and publications on the topic. The attached documents are complete by the requirements of the law and other regulatory documents supporting the procedure.

The actual text of the dissertation is structured in an introduction, hypotheses, five chapters, conclusion, scientific contributions, applications, and literature sources. An original compositional technique is the derivation of hypotheses in the introduction of scientific work, where the author places the following scientific research.

The main hypothesis of this large-scale study suggests that in the difficult life situations created by the COVID-19 pandemic, well-being (subjective, emotional, work-related, healthy, mental, psychosocial) is rather low because the perceived threat of coronavirus to the state of health (one's own, to relatives and friends), imposed social isolation and perceived loss of personal control over the situation give rise to frequent and intense negative emotions, associated with difficulties in relationships and work.

The first working hypothesis assumes that there are socio-demographic differences by gender, age, marital status in the experienced well-being (subjective, emotional, family, work-related, health, mental, psychosocial) during the coronavirus pandemic.

The second working hypothesis states that in difficult life situations created by the COVID-19 pandemic, family well-being is more often experienced than family unhappiness, although people worry about the health, well-being and maintenance of their family members, there are difficulties in caring for the household, but on the other hand there are prerequisites for additional rapprochement between family members regarding the common danger and the greater frequency of contacts between family members during distance work and study.

The third working hypothesis suggests that during the difficult life situations created by the COVID-19 pandemic, consumer well-being is linked to health and social well-being in such a way that consumers are directed to such goods and services that can help to improve or maintain good health, as well as contributing to the well-being of large social groups and society.

The fourth working hypothesis assumes that subjective cognitive judgment of effectiveness in difficult life situations is associated with experiencing higher well-being, and the feeling of helplessness lowers it.

Statistical methods for analysing the results were used to assess the research hypotheses. The data were processed with the software SPSS 20.0 and JASP 0.11.1.0., calculating more indices and statistical coefficients to make a more detailed analysis of the data. The analyses include descriptive statistics; checking the normality of the data distribution; Chi-square analysis for comparisons of frequency distributions; one-way analysis of variance and t-test; regression and correlation analysis; effect size meters; factor analysis; exploratory factor analysis; confirmatory factor analysis; criteria for suitability/adequacy of the factor model of the initial data; reliability and internal consistency of scale; score by factor; bootstrapping; Bayesian statistical procedure and mediator analysis.

Declare that the applied analyses are precisely performed and correctly presented. Impressed by the rich research culture of Tsvetelina Mihaylova and by the showed empirical potential. The scale of the research in theoretical and statistical-analytical is exceedingly respectful.

4. Contributing moments in the scientific production of the candidate

The self-assessment of the contributing moments in the dissertation is correct. They are grouped into 8 points. The contributions explain the scientific achievements of the dissertation in psychology, social medicine, and public health.

I completely accept the contributing nature of the questionnaire created to measure positive affect, negative affect, and emotional well-being. The

construction of a toolkit always creates opportunities for future use of the method in psychological practice, as well as for revealing regularities and dependencies, interrelations between phenomena, which will enrich the theoretical knowledge. The developed method for the study of emotional well-being can be successfully applied in future research in Bulgaria among various social categories of the population. The constructed questionnaire for measuring emotional well-being has good psychometric characteristics - high internal consistency of the extracted subscales, good construct validity, established by checking its factor structure for compliance with a theoretical model, as well as by socio-demographic differences between social categories.

I fully agree that the observed socio-demographic differences in the well-being experienced by Bulgarians during the difficult life situations of the coronavirus pandemic reveal the importance of the acquired social experience and the improvement of the ability to maintain control in difficult situations with advancing age, expressed well-being, as well as the presence of children as an opportunity to increase well-being.

I accept the proven fact that cognitive processes and values are important for increasing family well-being during a coronavirus pandemic by reinforcing some of its components - awareness of the importance of the family, high appreciation of the family and/or awareness of the value of human life increase family well-being as they lead to a rapprochement between family members. Awareness of the importance of the family and/or awareness of the value of human life during social isolation increases the perception of the coronavirus as a threat to relatives and people become even closer to their family members.

Extremely interesting are the established relationships between diverse types of well-being, which show that changes in one type of well-being are also associated with changes in other types of well-being. In this regard, Tsvetelina Mihaylova gives clear guidelines for improving experienced well-being.

I welcome the proven usefulness of some coping strategies in dealing with difficult life situations in order to increase well-being, where perceived self-efficacy in difficult life situations and maintaining control in difficult situations are linked with experiencing higher well-being. I also believe that the captured dependencies that volunteering provides an opportunity to increase well-being during difficult life situations - those involved in volunteering have higher emotional well-being; volunteering gives meaning to life and thus also improves the well-being experienced; increases mental well-being, in connection with the associated activity, sense of community, motivation and enthusiasm; increases the sense of usefulness and thus improves psychosocial well-being are of a significant contributing nature.

I welcome the mediator's analysis of the relationship between variable outlines for changing different types of well-being during the difficult life situation of a coronavirus pandemic, which can be applied to increase well-being and improve coping in difficult life situations. Family well-being as a rapprochement with family members increases with an awareness of the value of human life, awareness of the importance of the family and perception of the coronavirus as a threat to themselves and their relatives, which is a stressor, but in this case, plays a constructive role in increasing family well-being. Family well-being, expressed as the absence of difficulties in caring for the household, improves emotional well-being. In the presence of children and advancing age, emotional well-being increases, and advancing age indirectly affects emotional well-being by reducing the perceived loss of control and thus further increasing emotional well-being. As the perceived control over the situation increases, so does the well-being associated with work, as well as the well-being associated with keeping positive relationships, which in turn also increases emotional well-being. As work-related well-being increases so does family well-being, due to increased family income and improved relationships.

5. Conclusion

Given the contribution of the dissertation, the clarity of the presentation, the accuracy of the argumentation, the impeccable handling of the terminology and the scale of the issue in a psychological context, the need for an in-depth and comprehensive study of well-being in difficult life situations, the emphasized relevance of scientific relevance in psychology, social medicine and other psychological disciplines adequate to the text, I confidently and categorically suggest to the esteemed colleagues from the scientific jury for the defence of Tsvetelina Mihaylova's dissertation on the topic: „Well-being in difficult life situations“ to vote with Yes and award her the scientific degree „Doctor of Science“ in Professional field 3.2. „Psychology“.

Blagoevgrad

22.09.2020

Reviewer:

(Prof. Lyudmil Krastev, Sc. D.)